

Z A D R U G A R

GLASILO NAB. ZADRUGE ŽELEZNIČARJEV LJUBLJ. POKRAJINE

Št. 9

Ljubljana, 25. septembra 1942 — XX.

Leto XVIII

L. B.: Iz predzgodovine zadružništva

Poglavitni vzrok socialnega zla — pravi More — je zasebna lastnina in denar. V Utopiji (t. j. namišljenem kraju, oziroma državi, kakršno si M. idealno predstavlja) tega ni. Denar se rabi le v trgovini s tujimi deželami. Vse je skupno. Vsi delajo in se pri delu menjavajo. Delo je 6-urno, kar zadošča za produkcijo življenjskih potrebščin vseh državljanov. Od dela so oproščeni samo nadzorniki, duhovniki in učenjaki; če ti slednji ne pokažejo uspehov, se tudi oni morajo vrniti k ročnemu delu. V glavno mesto se stekajo vsi produkti v skladišča, iz katerih se delijo vsem enako. Preskrbljeno je tudi za klavnice, bolnice, skupne obednice itd. Prebivalstvo se deli v družine, na čelu vsakih trideset družin je župan (filarh), na čelu skupne države pa knez, ki se voli na življensko dobo, vendar ga ljudstvo lahko kadar koli odstavi, če bi stremel po samooblasti.

Tudi Morova „Utopija“ je produkt fantazije in spričo dejanske človeške narave neostvarljiv ideal državne in družbene organizacije.

100 let po Moru je spisal italijanski menih Tomaz Campanella (1568—1639) vsekakor pod njegovim vplivom podobno delo „Civitas solis“ (Solnčna država). Tudi on si predstavlja idealno državo (mišljena je na nekem neznanem otoku), kjer je vse skupno. Delo je smotrno porazdeljeno, vsak dela, kolikor je potrebno, nihče ni preobremenjen. Delo je častno in traja dnevno samo 4 ure. Obедnice in spalnice so skupne. Kopalnice so idealne: tam se ljudje kopajo v vinu in mleku itd. Na čelu države je duhovnik, imenovan Metafizik. Ima tri ministre: Moč, Razum in Ljubezen. Prvi odloča o vojni, drugi o znanosti in umetnosti, tretji o socialnem življenju, zlasti o zakonu.

Campanellova zamisel o idealni državi je prav tako sanjarija kot Morov načrt.

Imamo še poznejše osnutke, podobne kakor so si jih bili zamislili Platon, More in Campanella; to so tako zvani državni romani. Omenimo naj samo „Nova Atlantis“ (1621) od Bacona V. in „Potovanje v Ikarijo“ (Voyage en Icarie) od E. Cabet'a. V novejšem času je napisal nekaj sličnega E. Bellamy. Njegovo delo „Pogled iz l. 2000 v l. 1887“ tudi riše na podoben način ustroj vzorne države bodočnosti.

Pisatelje, ki smo jih našli v tem poglavju, imenujemo utopiste. Naziv je vzet iz dela T. Mora „Utopia“. Utopija je grškega izvora in pomeni kraj, ki ga ni (u — topos). V resnici so zamisli navedenih pisateljev ne samo dejansko, krajevno in časovno fantastične, temveč tudi v ostalem praktično po večini neizvedljive. Vsi ti pisatelji so se predstavljali ureditev človeške družbe v najidealnejših oblikah; ra-

čunali pa so z mentaliteto svoje dobe, v prvi vrsti pa s človekom, kakršen naj bi bil, ne pa samo s človekom, kakršen v resnici je.

Če pa utopiste vzlic temu v stiku z zgodovino zadružništva navajamo, storimo to zaradi tega, ker vidimo v njih spisih prvič spoznanje, da človeška družba v svojem socialnem in gospodarskem ustroju nikakor ne ustreza svojemu bistvu in svojim ciljem, drugič pa prizadevanje, iskati za njen organizem in njeno izživljanje novih temeljev. In ni dvoma, da so tudi utopisti več ali manj zadostno spoznali, da je treba rešitev iz socialnega zla iskati le v vzajemnem delu, z združenimi močmi in v pravični porazdelitvi zemeljskih dobrin.

3. Teorija v zvezi s praktičnimi poizkusi.

Dočim se bavijo utopisti z neizvedljivimi načrti za preobrazbo človeške družbe in vsega gospodarstva, zasledujemo v 17., 18. in v prvih desetletjih 19. stoletja že realnejše tostvarne misli in predloge, ki so ali teoretično pripravljali pot zadružni ideji, ali pa vodili do poizkusov, to idejo tudi praktično ostvariti. Navedli bomo le najpomembnejše pisatelje in reformatorje iz te dobe.

P. C. Plockboy, v Angliji naseljen Holandec, se je zavzemal za gospodarsko združevanje stanov: poljedelcev, obrtnikov, mornarjev, umetnikov in znanstvenikov. Pristop in izstop je svoboden, vsak plača svoj delež, višek iz skupnega gospodarstva se razdeli med člane, ki imajo dolžnost podpirati reveže. Osebna lastnina je varovana, prav tako individualna svoboda, toda medsebojno izkoriščanje mora prenehati.

Plockboy je hotel svoj načrt tudi realizirati in v Novi Holandiji ustanoviti na tej osnovi zadružno kolonijo, kar pa mu je vlada prepovedala.

L. 1659. je objavil pod psevdonimom Peter Cornelius dva spisa o organizaciji dela.

J. Bellers (1654—1725). Njegova zamisel je podobna Plockboyevi. Tudi on propagira ustanavljanje „kolonij dela“ (Colledge of Industry). Nekoristne industrijske panoge se morajo odpraviti, med koristnimi in poljedelstvom pa najti potrebna skladnost. Nepotrebni so v gospodarskem življenju trgovci in posredniki. Dočim Plochboyeve kolonije dosežejo svoj namen s produkcijo, ki zadošča lastnim potrebam, priporoča Bellers racionalno izrabo vseh delavskih moči, tako da se presežek dobrin lahko proda izven zadruge in s tem večja obratni kapital.

J. Bellers je l. 1695. izdal delo: „Predlogi za osnovanje družbe dela vseh koristnih industrij in poljedelstva“.

Oba, Plockboy in Bellers, sta pri svojih načrtih in predlogih imela pred očmi že temeljne misli kasnejšega zadružništva, to je: idejo samopomoči, svobodno združevanje, izločitev posrednikov ter pravično razmerje med proizvodnjo in potrošnjo.

Saint Simon (1760—1825) se je zlasti v svojih poznejših letih mnogo bavil z delavskimi vprašanji. Bil je mnenja, da se morejo ta vprašanja rešiti le na osnovi pravega krščanstva in krščanske medsebojne ljubezni. V svoji knjigi „Novo krščanstvo“ (Nouveau christianisme) svoje ideje podrobno razlaga.

Philip Buchez (1796—1865) je bil S. Simonov učenec. Po njegovem je mogoče delavcem pomagati z ustanavljanjem delavskih produktivnih zadrug, zakaj kapitalistom je treba vzeti iz rok predvsem produkcijska sredstva. Delavci morajo prispevati v skupno uporabo orodje in denar, vendar ostane zasebna lastnina obvarovana. Zbran zadružni kapital se ne sme deliti, temveč bodi skrb zadruge, da se čim bolj veča in da končno doseže tako višino, da bo gospodarska svoboda delovnega ljudstva za vedno zjamčena.

Po poklicu je bil zdravnik, toda bavil se je tudi z zgodovino in tako dobil zanimanje za socialna in gospodarska vprašanja. Sodeloval je med drugim tudi pri časopisu „Producent“, ki so ga izdajali pristaši Saint Simona. V revolucionarnih letih 1830. in 1848. se je boril na barikadah in končno postal predsednik republikanskega parlamenta.

Buchez je svoje ideje začel tudi praktično izvajati, vendar njegove produktivne delavske zadruge niso uspevale, temveč so druga za drugo zaradi pomanjkanja sredstev propadle.

Robert Owen (1771—1858). Nekateri smatrajo Owna za očeta zadružništva, kar je vsekakor pretirano; drugi trdijo, da nima njegovo delovanje z zadružništvom nobene zveze, kar tudi ni točno. Dejansko Owen v začetku svojega socialnega in reformatičnega udejstvovanja ni mislil na zadružne organizacije, zanimal se je marveč za vprašanje, kako pomagati bednemu delavstvu, zaposlenemu zlasti v industriji; toda sčasoma, ko je šlo za to, s kakšnimi sredstvi je mogoče doseči ta cilj, je prišel do spoznanja, da se morajo delavci zateči k samopomoči. Tudi v ostalem so marsikatero njegove zamisli vplivale na sodobne in kasnejše teoretike in praktike, ki so se bili že močno približali zadružni ideji.

R. Owen je bil sin revnih in s številnimi otroci obdarovanih staršev. Že kot dečka ga je oče oddal kot učenca v trgovino, kjer je neverjetno hitro napredoval. S 14 leti je postal pomočnik, z 19 leti pa ravnatelj tekstilne tovarne v Manchesteru, pozneje pa ravnatelj in lastnik tekstilne tovarne v New-Lenarku. Uvidevši bedo delavstva, je kmalu začel z reformami. Delavcem je znižal delovni čas, povišal mezde, skrbel za primernejša delavska stanovanja in uredil tudi vprašanje zaposlitve žen in otrok.

Owen je spodbujal tudi druge tovarnarje in podjetnike, da bi sledili njegovemu zgledu, toda ni imel uspeha; zato pa sam ni odnehal in je snoval vedno dalekosežnejše načrte. Začel je snovati takozvane „kolonije“, to je delovne in gospodarske združbe s skupno lastnino, proizvodnjo in potrošnjo. Toda te kolonije se niso obnesle.

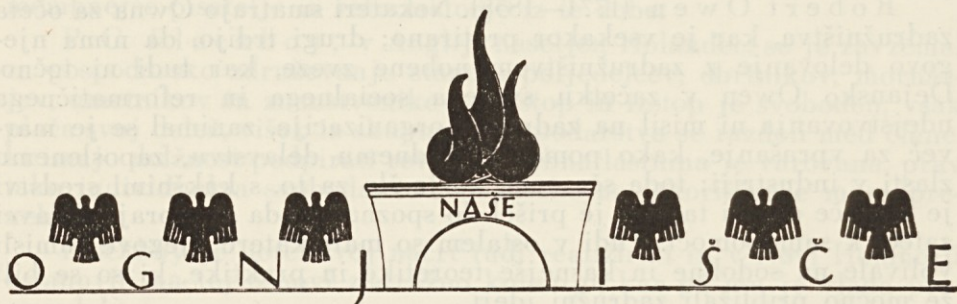
Louis Blanc (1812—1882) je bil močno pod vplivom Saint Simona, Bucheza in Owna. Na osnovi njihovih idej je hotel zgraditi točen sistem novega socialnega in gospodarskega reda. Svojo zamisel je objavil v knjigi „Organizacija dela“ (1841). Blanc je proti svobodni konkurenci, namesto katere naj stopi povsod zadružna organizacija, v prvi vrsti produktivne zadruge. V ta namen mora pomagati država in prispevati obratni kapital. Prvo delavsko produktivno zadruge je Blanc ustanovil v Parizu, nato so sledila udruženja obrtnikov (sedlarjev, tkalcev itd.). Toda svobodna konkurenca, ki jo je hotel Blanc v načelu izločiti iz gospodarskega življenja, se je vselila

baš med njegove zadruge in onemogočila njih uspešni razvoj. Zalegla tudi ni državna podpora.

L. Blanc se je namreč pri poizkusih realizirati svoje načrte obrnil tudi do države in zahteval njeno sodelovanje. Tako je predsedoval vladni komisiji, ki je proučevala delavska vprašanja. Ta komisija je po njegovih idejah izdelala program za organizacijo dela. Po tem programu bi morala država železnice, rudnike, banke, tovarne itd. prevzeti v lastne roke, na drugi strani pa podpirati poljedelske in obrtne proizvodjalne zadruge. Kakor vidimo, si je zamišljal Blanc kot osnovo za nov gospodarski red nekak državni socializem ob istočasnem produktivnem zadružništvu.

To bi bili iz te dobe najvažnejši teoretiki in praktiki, ki so se bavili z idejami, postaviti gospodarstvo na nove podlage. Pri nekaterih stopajo v ospredje že izraziti obrisi porajajočega novega združnega pokreta, drugi se borijo v teoriji še z neizvedljivimi načrti, ki v praksi preizkušeni, večinoma propadejo.

(Konec prih.)

Inž. H. Repič:

Najmanjši sovražniki in prijatelji gospodinje

Vročina je bila pred tedni na višku in gopodinje so imele poleg vseh drugih skrbi še to, kako obvarovati različna živila pred nevšečnimi izpremembami: danes se zasiri mleko, jutri se spridi kruh, „zadahne“ in „se vleče“, zrezek za naslednji dan že čudno „diši“. Večina sprejme te in podobne nevšečnosti kot nujnost vročih dni, po vzrokih se pa le redko kedaj vprašajo. To, da so tem izpremembam krive neke male „živalce“, sicer vedo, ob tem spoznavanju pa se pri mnogih tudi že neha vsa znatnost.

Vse te uvodoma navedene male „živalce“ je prvi zagledal pred tri sto leti van Leewenhoek, ki si je sestavil za tisto dobo najpopolnejši drobno-

gled in z njim za zabavo raziskoval razne stvari. Za njim je šele dolga vrsta znanstvenikov s smotrnim delom in z vedno popolnejšimi pripomočki razkrivala tajne teh komaj opaznih glivic — na desettisoče jih lahko naštejemo na razdalji enega milimetra — njih nastajanje, razmnoževanje in minevanje, ter razjasnila spremembe, ki jih povzročajo v svoji okolici.

Vse to danes že vemo; vemo na primer, da je glivic nešteto vrst najrazličnejših oblik; komaj opazne kroglice so koki, podolgovate paličice so bacili, zvite nitke spirile itd., da jih najdemo povsod, v zraku, v zemlji, v kaplji vode, na rastlinah in živalih. Neopazno životarijo, nekako spe vse dotlej, dokler se jim ne nudijo pogoji za bohotno življenje. Zadržuje drobec primerne hrane —

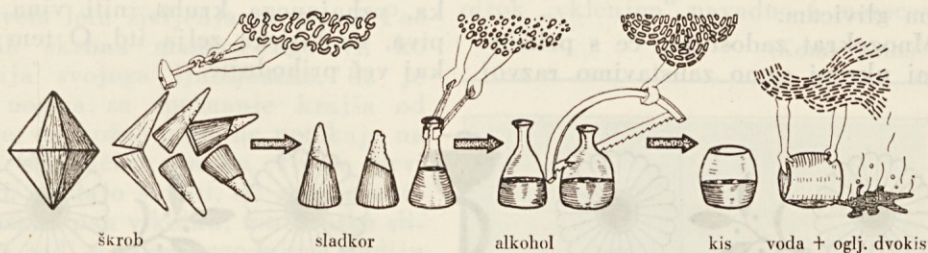
uspevajo skoraj izključno le na organskih snoveh, posebno na ogljikovih hidratih in beljakovinah — in če je dovolj vlage in toplote, se naglo razvije in razmnože.

Ceprav so te glivice zgolj neznatne enostanične rastlinice, bi brez njih vsestranskega presnavljanja na zemlji ne bilo življenja, kajti brez te pomoči bi rastlinstvo ne moglo v svoj prid presnavljati dušika iz zraka, a množina odmrlih, pa nestrohnelih živali in rastlin, bi v tem primeru zavrla življenje sploh.

Glivica je droben kožnat mehurček, napolnjen z beljakovinsto protoplazmo, vsebujočo vso skrivnost nepojmljivega življenja. Vsrkava skozi kožico vodo z raztopljeno hrano, katero protoplazma „prebavi“, stanica zraste, se razplodi, razcepi — iz ene glivice sta nastali dve, samostojnega življenja zmožni potomki, glivi cepljivki, bakteriji. Ali pa iz glivice izraste mehurček protoplazme, se odtrga in samostojno zaživi glivica kvasovka. To razmnoževanje glivic je ob ugodnih pogojih tako živahno, da ima ena sama glivica v teku

Spopade se s slehernim sovražnikom in neredko ji podleže človek kljub vsej znanosti. Najvažnejši proizvod glivic so neki „sokovi“, po učinku podobni prebavnim sokovom višjih živali, imenovani encimi. Z encimi glivica prebavlja, z encimi gradi svoje telo in potomce, z encimi diha, z njimi povzroča spremembe svojega okolja s tem, da pretvarja komplicirane organske spojine v enostavnejše, užitnejše, ali drugim givam neužitne, ali celo strupene. Poglejmo glivo pekovega kvasa! Ustvarja skoraj vse poznane vitamine in množico različnih encimov, od katerih poznamo že nad dvajset do vseh potankosti. Skupen vseh encimov ji zagotavlja kar se da ugodno življenje in razvoj.

Vsaka glivica povzroča nek poseben, znanosti posebno oprijemljiv encim, po čigar učinku jih razporejamo. Pri mlečno-kislinskih bakterijah pretvori glavni encim mlečni sladkor v mlečno kislino, ocatno-kislinske bakterije spremene s svojim glavnim encimom alkohol v kis, kvasovke pa sladkor v alkohol itd.

24 ur 240 milijard potomk! Sreča za človeštvo, da so temu strahotnemu razvoju postavljene meje, bodisi, da glivicam zmanjka hrane, vlage ali pa, da se zastrupljajo ob lastnih izločkih.

Preseneča, da je neznatna celica sama po sebi ogromna kemična tovarna, ki proizvaja nepregledno vrsto kompliciranih snovi, potrebnih za presnovo, za pripravo hrane, za obrambo in za napad. S tem je ta mala stanica sposobna, da živi ob pogojih, ko vsa druga bitja podležejo. Pa kako živi!

Gnilobne bakterije tvorijo posebno skupino. Razkrajajo beljakovine v smrdeče razkrojne snovi. Bolezenske bakterije, edine, ki se lotijo živih organizmov, izločajo poleg encimov tudi sorodno vrsto izločnin, ki so za višje organizme izredno hudi, smrtonosni strupi — toksini, katerih razdiralni pojavi so nam znani pri jetiki, tifusu, davici itd.

Včasih pa tudi glivicam nastopi trenutek, ko jim zmanjka prav vseh pogojev za življenje, toda niti tedaj ne

propadejo, če najdejo kak izhod. V tej skrajni sili se nekatere vrste nekako zabubijo, obdajo z debelejšo ter tako odpornejšo lupinico, pod katero se njih življenje pritaji. Leta in leta jih lahko raznaša veter, nosi s kraja v kraj, skozi vročino in mraz, dokler nekega dne ne nalete na povoljne pogoje in tros, kakor glivico v tej obliki imenujemo, se odpre, požene glivico, ki zaživi svoje prvotno, bujno življenje.

Samovoljno delovanje glivic nam ni vedno zaželeno. Če se hočemo zavarovati pred posledicami njihovega učinkovanja, moramo v določenem okolju zamoriti vse glivice in trose ter preprečiti vsako ponovno okuženje, to se pravi, da steriliziramo in sicer najlaže z vročino. Že pri 70 stopinjah Celzija skoraj vse glivice poginejo, le posebno odporne vrste trosov prenesejo tudi večurno kuhanje in šele pri 150 stopinjah končno poginejo. Kadar pa uporaba take visoke temperature ni primerna ali ni možna, si pomagamo z zanesljivimi razkužili, kot so sublimat, lizol itd., a to samo v borbi proti raznim bolezenskim glivicam.

Mnogokrat zadostuje, če s primernimi ukrepi samo zaustavimo razvoj

glivic in s tem preprečimo porajanje encimov in po njih povzročene in nezaželjene kemične izpremembe organskih snovi. Če hrano, les, tkanine itd. konserviramo, pripravimo s tem glivicam take neugodne pogoje, da se ne morejo razvijati. To dosežemo lahko z odtegotovanjem vode, ker glivice neobhodno potrebujejo za svoj razvoj mnogo vlage (polenovka, posušeno sadje in sočivje, suha drva) ali z znižanjem temperature, ker uspevajo le pri določeni temperaturi od 20—50 stopinj; pod to mejo ali nad njo je razvoj oviran ali povsem onemogočen (meso na ledu, mleko v hladu); ali pa z dodatkom takih snovi, ki jih glivice ne prenesejo, kot n. pr. pregosta raztopina sladkorja ali soli, oziroma dodatki za konzerviranje (salicilna kislina, borova, mlečna kislina itd.).

Glivice pa niso vedno le naši nezaželeni sovražniki, katerim veljaj neizprosni boj, srečavamo jih prav pogosto kot nenadomestljive prijatelje in zaveznike. Saj brez njihovega sodelovanja ne bi poznali kislega mleka, vzhajane kruha, niti vina ne piva, ne kislega zelja itd. O tem pa kaj več prihodnjič.

Dr. H. Hawlina:

O prirojenem izpahu v kolku

Če greste po cesti, srečate sem in tja človeka, pogosteje žensko kot moškega, ki prav čudno hodi. Kar nekam kratke noge ima za velikost svojega trupa, drži se naprej in se pri hoji močno ziblje; ali zopet vidite

drugega reveža, ki močno šepa na desno ali levo nogo in se pri vsakem koraku nagiblje na to stran in navadno tudi navzad. To so ljudje, ki imajo izpah v kolku: obojestranski ali enostranski. (S tem pa ni rečeno, da ima vsak šepavec izpah v kolku!) Ta izpah ni nastal zaradi padca ali druge nesreče, ampak je prirojena napaka.

Opazamo namreč, da se primeri prirojenega izpaha v kolku pojavljajo večkrat v isti družini, ali vsaj v bližnjem in daljnem sorodstvu, zato prištevamo to okvaro dednim obremenitvam. Že v klici, bodisi z moževe ali ženine strani, je neka pomanjkljivost, ki v izvestnih količinah privede do omenjene napake.

Kot posledica te pomanjkljivosti se v prvem letu življenja kolčni sklep ene ali obeh strani ne razvije, kot bi se moral — zaostaja v rasti. Sklepovna ponvica, ki mora biti okrogla in zadosti globoka, da zadrži v sebi kljub precejšnji teži trupa glavico stegnice, je v tem primeru plitva, ovalna ali zlasti njen zgornji rob je slabo razvit, tako da glavici ne dela posebnih zaprek in kaj lahko zdrsi preko njega. Obenem se tudi glavica stegnice ne razvije dovolj naglo in je torej razmeroma majhna za odgovarjajočo plitvo sklepovno ponvico in pleše v njej. Zaradi tega nezadostnega razvoja ponvice in glavice se stvari tzv. pripravljenost za izpah.

Zunanji znaki te okvare so pogosto v prvem letu življenja neopazni. Pač včasih skrbna mamica ugotovi, ko previja svojega ljubljencečka, da je ena nogica za spoznanje krajša od druge, da kožne gube ne potekajo na obeh stegenčkih enako. To so prvi znaki, ki dajo sumiti, da gre za enostranski izpah v kolku; rentgenska slika pa tudi v takem zgodnjem stadiju že potrdi diagnozo. Navadno se opazi napaka takrat, ko se otrok začneja postavljati na noge in hoditi. Takrat se namreč zaradi obremenitve kolčnega sklepa in stanja pripravljenosti razvije pravi izpah. Seveda tak izpah ne nastopi trenutno kot pri nezgodah, ampak postopno, ker mala glavica spolzi iz plitve ponvice in zaradi teže trupa drsi vedno višje na ledveno kost. Zaradi tega se razširi ovojnica sklepa in raztegne navzgor. Tudi mišice, ki gibljejo nogo v kolku, se dru-

gače uredijo, zlasti premikalke stegna se skrajšajo in zatrdijo. Jasno je, da se vse to v tem večji meri izvrši in zatrdi, čim dlje je sklep brez vseh protiukrepov prepuščen svoji usodi.

Način zdravljenja je odvisen v glavnem od tega, v kakšnem stadiju je že napaka, ko pride primer do zdravnika.

Zdravljenje prirojenega izpaha v kolku je nekrvavo in krvavo (operativno). Če prinesejo starši otroka takoj, ko opazijo, da ima eno nogico za spoznanje krajšo od druge, da se pri hoji ziblje ali kaj podobnega k zdravniku, ki ugotovi napako in pošlje takega malčka v zdravljenje specialistu-ortopedu v bolnišnico, potem lahko z gotovostjo računajo na popolno ozdravljenje. V takem primeru se namreč izpahnjena glavica stegnice uravna v svoje normalno mesto — čašico na ledveni kosti —, stegence se pa postavi v popolno razkoračno lego in v tej legi fiksira v mavčevi obvezi, da se ne more gibati. V tej mavčevi obvezi, ki se večkrat premenja, ostane otrok „vklenjen“ navadno 6 mesecev.

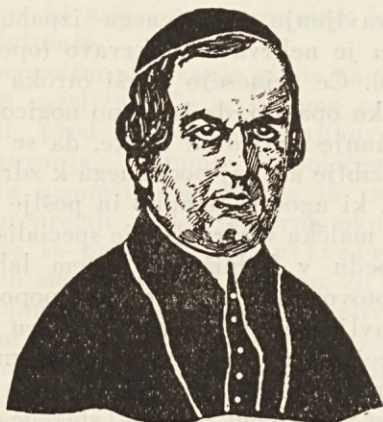
(Konec prih.)

Napredujoče italijanske oklopne patrolje na egiptskem bojišču.

NAŠI SLAVNI MOŽJE

Anton Martin Slomšek

Anton M. Slomšek se je rodil 26. novembra 1800. na Slomu pri Ponikvi. Že v rani mladosti je moral pomagati pri poljskih delih, ker ga je oče kot prvorojenca določil za naslednika. Sprva je hodil v šolo v Ponikvo, kjer ga je poučeval kaplan Jakob Prašnikar, ki je pregovoril očeta, da je poslal nadarjenega Antona v šolo v Celje, kjer je dokončal 6 razredov gimnazije; 7. in 8. razred, tako zvani „licej“, je dovršil v Ljubljani, Senju in Celovcu ter l. 1821. vstopil v celovško semenišče. Kot dober poznavalec slovenkega jezika je začel učiti slovenščino ostale bogoslovce. Novo mašo je pel l. 1824. v Olimljah, l. 1825. pa je postal kaplan na Bizeljskem, kjer je zaslovel kot goreč duhovnik in učitelj ter dober pridigar. L. 1827. je bil premeščen v Novo cerkev, dve leti pozneje pa je postal spiritual celovškega semenišča, kjer je znova začel poučevati slovenščino. V semenišču je ustanovil

„Bralno društvo“, osnoval „Slovensko društvo“, katerega člani so se zbirali pri prof. Ahaclju, kjer so prebirali in popravljali svoje spise. Leta 1838. je postal nadžupnik in dekan v Vuzenici ter šolski nadzornik, l. 1846. opat v Celju, 30. maja 1846. pa je bil imenovan za lavantinskega škofa v Št. Andražu. Slomšek je škofovsko stolico leta 1859. premestil v Maribor, tu ustanovil semenišče, v katerem so se bogoslovci učili slovenščine ter tako nadomestili nemške duhovnike, ki so prihajali v lavantinsko škofijo iz sekovske škofije.

Ko je Slomšek l. 1846. postal škof, se ga je spomnil Prešeren s

„Tempora mutantur“.

Nekdēj je zlómek bñl hudíč, je zlómšek
bñl hudíček;
zdej Zlómšek je postál na štajerskem —
škofíček!

Umril je 24. septembra 1862. v Mariboru.

Slomšek je začel pesnikovati že v gimnaziji, s pisateljevanjem pa je začel v semenišču; ustanovil „Drobtinice“, izdal knjige „Blaže in Nežico“ v nedeljski šoli“, „Abecednik“, „Malo in veliko berilo“ in druge šolske knjige, l. 1852. pa je ustanovil „Društvo sv. Mohorja“, ki se je leta 1860. preosnovalo v „Družbo sv. Mohorja“.

A. M. Slomšek je bil preporoditelj štajerskih Slovencev in s svojim neumornim delom za povzdigo slovenskega jezika je postavil temelje, na katerih smo si Slovenci gradili svojo narodnost, ključoč nam: „Ne bodi vas sram, da ste Slovenci; to je vaša čast!“

D. V.

• LJUBLJANA •

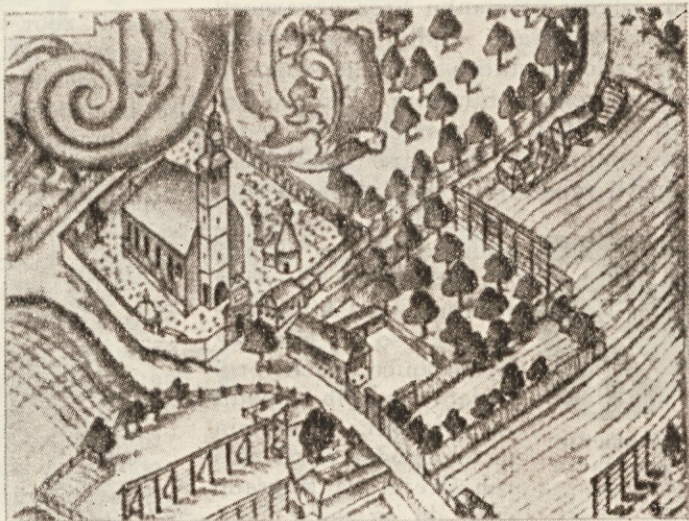
MONOGRAFIČEN ORIS

Damjan Vahen

(Nadaljevanje.)

Prostor okoli cerkve sv. Petra je bil že od nekdaj pokopališče za vse v Ljubljani in bližnji okolici umrle; tako so bili na Šentpeterskem pokopališču pokopani mnogi odlični ljubljanski meščani, kar nam priča mnogi dragoceni spomeniki, ki so bili sprva po odpravi pokopališča vzdani v ograjo in v zunanje stene cerkve, zdaj pa so vzdani v steni zakristije, ki so jo prizidali cerkvi na levi strani po potre-
su leta 1895. V dobi verskih bojov so imeli protestanti na Šentpeterskem pokopališču svoj poseben prostor,¹⁷⁷ kjer so med drugimi pokopali tudi *Jurija Dalmatina*, ki je leta 1584. poslovenil sv. pismo, *Jurija Jurešiča*, *Krištofa Faschanga*, *Gregorja Vlahoviča*, *Janeza Schweigerja* in dr. Večkrat so se protestanti hoteli polastiti tudi cerkve same, kar pa jim zaradi čuječnosti duhovščine ni uspelo.

Šentpeterska cerkev, ki je v dobi verskih bojov bila povsem zanemarjena, in je že močno razpadala, ker je tudi zelo trpela v času turških napadov, leta 1601. ni imela več niti stropa niti tlaka. Leta 1618. jo je dal ljub-

Cerkve sv. Petra in župnijski vrt okoli leta 1660.

(Po Valvasorjevi grafični risbi)

ljanski knezoškof *Tomaž Hren* temeljito popraviti. Imela je deset oltarjev; veliki oltar je dala postaviti cerkev sama, druge oltarje pa so oskrbeli ljubljanski meščani.¹⁷⁸

Na sedanjem *Ambrožovem* trgu stoji sredi preproste železne ograje na podstavku z dvema stopnicama kamenit križ na eni strani s podobo *Križanega*, na drugi strani pa s podobo *Mater božje*; razen tega se vidi na kamnu izklesana škofovska palica, mitra in grb škofa *Hrena* ter grb ljubljanske škofije. Spomenik je bil postavljen leta 1622. ob 25-letnici *Hrenovega* škofovanja ter je redka umetnina iz naše renesanse.¹⁷⁹ V zvezi s tem *Hrenovim*

¹⁷⁷ Mitt. d. h. V., 1862, str. 31

¹⁷⁸ Valvasor, VIII., str. 787

¹⁷⁹ Izvestja 1896., str. 238—241

križem se nam je ohranilo v Šentpeterskem predmestju ustno izročilo, ki sicer ne odgovarja zgodovinskim dejstvom, vendar ga zaradi zanimivosti objavljamo. Spomenik je stal sprva tik mosta ob Ljubljani, leta 1842. pa so ga popravili in prestavili na sedanje mesto. Ustno izročilo nam pravi, da je dal škof Hren postaviti ta spomenik v spomin na to, da je mogel po dolgem prestanku brez nevarnosti pred protestanti voditi šentpetersko procesijo po ulicah Šentpeterskega in Poljanskega predmestja. Tako so hoteli leta 1622. (v resnici je bil tedaj protestantizem že zatrt) protestanti napasti procesijo, toda ljubljanski kovači, ki so zvedeli za njihovo namero, so prišli k procesiji s svojimi težkimi kovaškimi kladivi; ko so pri brvi čez Ljubljano opazili protestante, so jih napadli in razpršili. V spomin na ta dogodek je kovaški ceh prejel za nagrado čast, da so smeli člani

**Znamenje
kovaškega
ceha**

kovaškega ceha pri šentpeterski procesiji na sv. Rešnjega Telesa dan nositi nebo, svetiti ter se udeležiti procesije s svojim banderom. Nebo in bandero so nosili kovaški pomočniki, mojstri pa so svetili. Kovaški ceh je imel v cerkvi sv. Petra vse do srede XIX. stoletja svoje bandero, ki je sčasoma ostarelo, kovači so začeli izostajati od procesij ter so namesto njih prevzeli nošnjo neba drugi rokodelci in gospodarji iz Šentpeterskega predmestja, katerih nasledniki so še v začetku XX. stoletja opravljali to časno službo pri procesijah.¹⁸⁰ Po narodni pripovedki, ki jo je zapisal poznejši višnjegorski župnik Janez Cigler, so si kovači pridobili to častno službo pri procesijah v dobi turških napadov na Ljubljano, ko so pregnali izpred

cerkve Turke z žarečim železom, ko so hoteli požgati cerkev.¹⁸¹

V dobi verskih bojev je na Kranjskem divjala tudi kuga, prav posebno pa leta 1563. in 1564., ko je umrlo za njo več sto ljudi ter so ljubljanski meščani pobegnili iz mesta v bližnje hribe, kjer so si zgradili kočice in barake ter tu čakali, da bo bolezen ponehala.¹⁸² Ko je leta 1579. zopet razsajala kuga, je mesto zapustil celo deželni zbor z vsemi gosposkami ter se preselil v Kranj. Ko pa je leta 1598. kuga začela razsajati tudi v Kranju, se je deželni zbor preselil iz Kranja v Kamnik.

V tem hudem času je ljubljanski magistrat osnoval nadzorovalno komisijo, v kateri je bilo pet mestnih svetovalcev, ki so jih nazivali „provizorji“,¹⁸³ ki so imeli neomejeno oblast. Najprej so dali zapreti vsa mestna vrata, zaradi česar je zastala trgovina; tržne dneve so v času kuge odpravili ter jih premestili pred mestna vrata. Leta 1599. je v Krakovem 51 hiš popolnoma izumrlo ter jih je dal magistrat požgati; če se je v mestu v kaki hiši pojavila kuga, so hišo zaprli in jo obili z deskami. Leta 1599. so obili z deskami vso Blatno vas in vse Šentpetersko predmestje, zaprli špitalska vrata¹⁸⁴ ter je ta zapora trajala nad 70 dni. Ko so nekega dne podrli ograjo, je zaradi tega magistrat dal zapreti šentpeterske provizorje, jim naložil globo vsakemu po 10 cekinov, prav tako pa je kaznoval tudi 30 drugih mož, ki so ograjo podrli.¹⁸⁵

Kuga se je pojavila v Ljubljani še v letih 1612., 1634., 1679. in 1680. ter leta 1691. Zaradi kuge je v tej dobi tik cerkve sv. Petra na mestu sedanje vojašnice nastal proti koncu XVI. stoletja lazaret, ki je bil namenjen bolnikom, ki so oboleli za kugo. Ta

¹⁸¹ Zbornik M. S., V., str. 38

¹⁸² Valvasor, XI., str. 716

¹⁸³ provisorios sanitatis

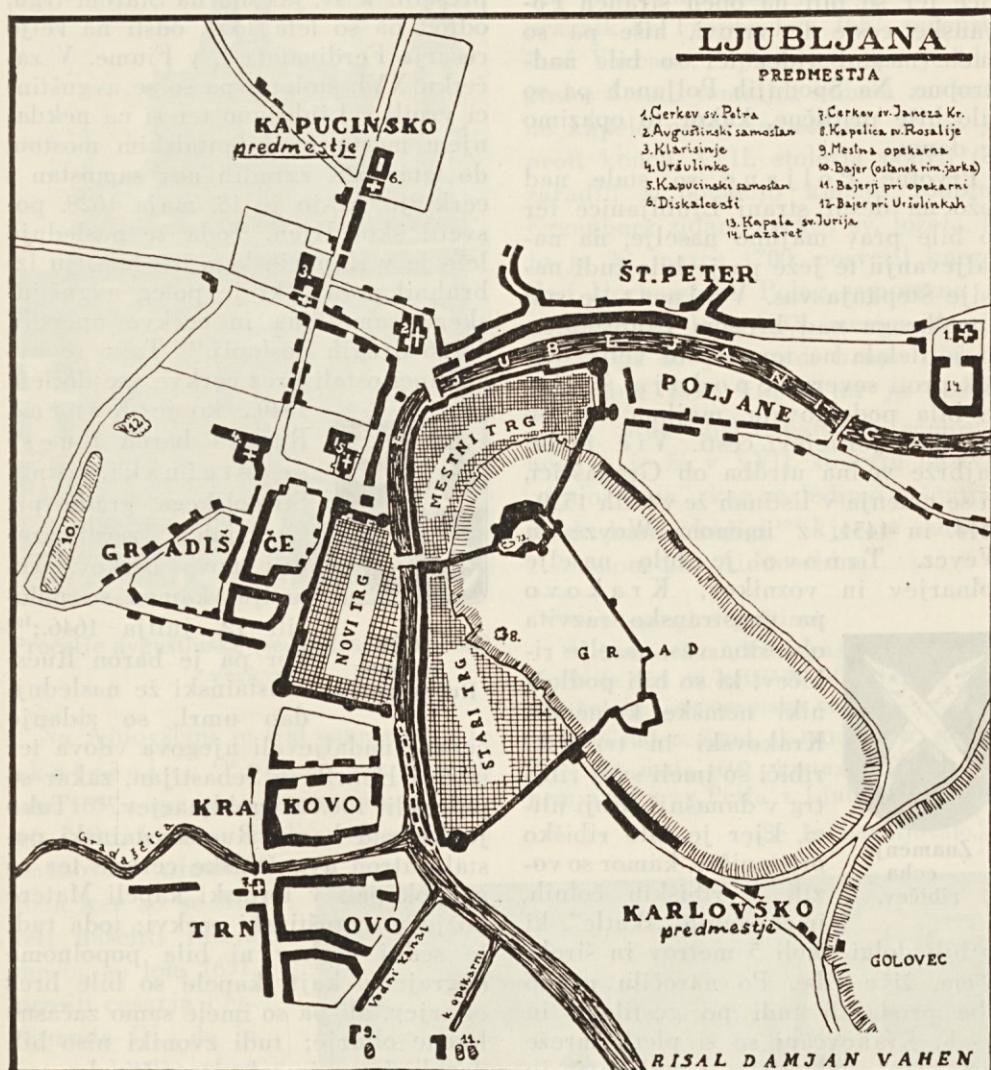
¹⁸⁴ Mitt. d. h. V., 1867., str. 105

¹⁸⁵ Gerichtsprotokoll 1599.

¹⁸⁰ Šentpeterska kronika

prostor je bil last škofa, pred ustanovitvijo ljubljanske škofije pa last cerkve sv. Petra ter je tu stala hiša ljubljanskega kovača Petra Gögerla. Zidanje je vodil v mesecu septembru

majhen, je magistrat leta 1612. kupil od pl. Dienerja precej velik vrt poleg lazareta in tako lazaret razširil; leta 1635. so ga ponovno razširili, ko pa je leta 1650. nastopila v Ljubljani

in oktobru leta 1534. šentpeterski ključar Andrej Estrer; v ta lazaret so pošiljali meščane, ki niso imeli svojih hiš, kajti premožnejši meščani so si postavili zunaj mesta na Golovcu, Rožniku in v Spodnjih Poljanah lesene barake, kjer so jih provizorja zapazili. Ker pa je bil lazaret kmalu pre-

huda lakota, so napolnili lazaret z reveži. Po letu 1691. se za lazaret, ki je bil tesen in pritličen, ni nihče več zmenil, ter je magistrat leta 1715. v njem nastanil berače, leta 1742. in 1745. so v njem umirali francoski vojni ujetniki, leta 1747. pa je magistrat lazaret preuredil v vojašnico, kateri

so leta 1779. prizidali še eno nadstropje.

Predmestje Poljane so se razvile najprej v delu pri sedanjem Ambrožovem trgu tja do sedanje vojašnice ter so bili na obeh straneh Poljanske ceste le vrtovi, hiše pa so imele mestni videz ter so bile nadstropne. Na Spodnjih Poljanah pa so bile hiše pritlične, kakor to opazimo še danes.

Prvotne Poljane so stale nad ježo na desni strani Ljubljaničnice ter so bile prav majhno naselje, na nadaljevanju te ježe pa je bilo tudi naselje Štepanja vas. **Vodmat** je stal v polkrogu nad bregom Ljubljaničnice, ki je delala na tem mestu velik ovinek proti severu. **Spodnja Šiška** je bila podolgovata, majhna vas ob današnji Jernejevi cesti. **Vič** je bil najbrže vodna utrdba ob Gradaščici, ki se omenja v listinah že v letih 1339., 1414. in 1431. z imenom Weyze in Weycz. **Trnovo** je bilo naselje čolnarjev in voznikov, **Krakov** pa enostransko razvita občestna vas, naselje ribičev, ki so bili podložniki nemške komende. Krakovski in trnovski ribiči so imeli svoj ribji trg v današnji Ribji ulici, kjer je bilo ribiško пристanišče, kamor so vozili v ribiških čolnih, imenovanih „škatle“, ki

**Znamenje
ceha
ribičev.**

so bili dolgi okoli 5 metrov in široki 70 cm, žive ribe. Po naročilu pa so ribe prodajali tudi po gostilnah in hišah. Krakovčani so si pletli mreže sami, ter so lovili v Ljubljaničnici in njenih pritokih od Mesarskega mostu do Preserja. Ribolov so imeli v najem od nemškega viteškega reda do Lip, od Lip naprej pa od škofije.

V **Kapucinskem predmestju** je že leta 1329. stala cerkev sv. Martina in sv. Janeza,¹⁸⁶ ki pa so

jo Turki poškodovali ter jo je dal ljubljanski magistrat na ukaz deželnega kneza leta 1494. podreti,¹⁸⁷ prav tako pa tudi avguštinski samostan, ki je stal poleg cerkve. Avguštinci so se preselili k sv. Jakobu na Starem trgu, odtod pa so leta 1554. odšli na željo cesarja Ferdinanda I. v Fiume. V začetku XVI. stoletja pa so se avguštinci vrnili v Ljubljano ter si na nekdanjem mestu pred Špitalskim mostom do leta 1628. zgradili nov samostan s cerkvijo, ki jo je 18. maja 1628. posvetil škof Hren. Toda že naslednje leto je v Kapucinskem predmestju izbruhnil požar, ki je poleg avguštinskega samostana in cerkve upepelil še 26 drugih poslopij.¹⁸⁸ Tako so avguštinci ostali brez cerkve vse do leta

**Grb
baronov
Ruessenstain**

1640., ko je **Konrad Ruess baron Ruessenstainski**, lastnik Strmolskega gradu pri Cerkljah,¹⁸⁹ začel graditi novo cerkev. Temeljni kamen so položili 12. julija 1646.;¹⁹⁰ ker pa je baron Ruessenstainski že naslednji dan umrl, so zidanje cerkve nadaljevali njegova vdova ter sinova Henrik in Sebastijan, zakar so potrošili 100.000 goldinarjev.¹⁹⁰ Tako je Konrad baron Ruessenstainski postal patron avguštinske cerkve ter so ga pokopali v loretski kapeli Matere božje v avguštinski cerkvi; toda tudi še sedaj cerkev ni bila popolnoma dograjena, kajti kapele so bile brez oltarjev, ali pa so imele samo začasne lesene oltarje; tudi zvoniki niso bili dozidani ter je tako avguštinska cerkev ostala vse do leta 1783. nedogotovljena ter so jo dogradili šele frančiškani, ki so tu prevzeli leta 1783. ustanovljeno župnijo Marijinega oznanjenja.

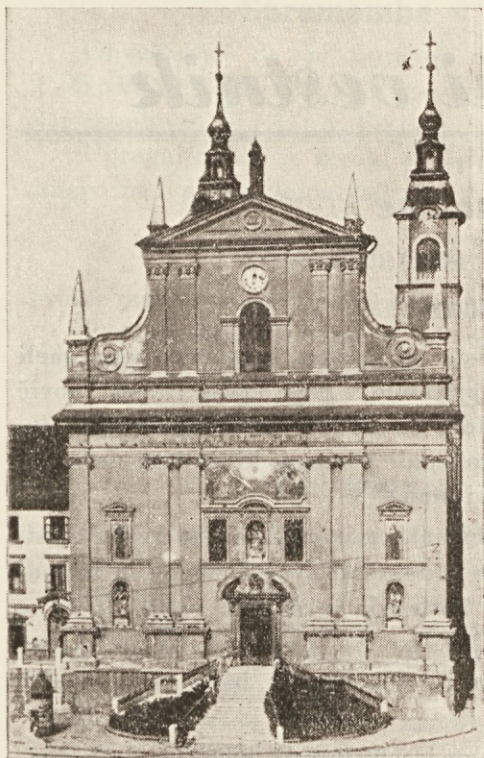
¹⁸⁷ Valvasor, XI., str. 694

¹⁸⁸ sedaj last R. Hribarja

¹⁸⁹ Izvestja, X., str. 89

¹⁹⁰ Zbornik M. S., V., str. 149

¹⁸⁶ Klun, Archiv I., str. 186

Pročelje avguštinske (sedaj frančiškanske) cerkve.

Na Ajdovščini je stal samostan diskalceatov,¹⁹¹ ki so ga zgradili leta 1657.; sprva so se naselili v Zgornji Šiški, kjer so imeli svoj samostan imenovan „Jama“, toda ker so se hoteli naseliti bližje mesta, so leta 1651. prosili cesarja Ferdinanda III., da bi jim podaril cerkev sv. Krištofa, l. 1653. pa so ga ponovno prosili, da bi jim podaril popravljeno cerkev sv. Petra, toda cesar jim je obe prošnji odklonil. Šele nato so

diskalceati kupili na nekdanji Kriški cesti¹⁹² pristavo z zemljiščem, na katerem so začeli leta 1657. graditi samostan, v katerega so se še isto leto vselili. Temeljni kamen je blagoslovil na praznik sv. Trojice leta 1657. pičenski škof Vaccano,¹⁹³ prav tako pa je blagoslovil tudi temeljni kamen za leseno kapelo poleg samostana, ki so jo proti koncu XVII. stoletja podrli ter zgradili s pomočjo knežje rodbine Eggenberg zidano cerkev sv. Jožefa, ki jo je 28. marca 1700. posvetil knezoškof Herberstein. Poleg samostana je stala že od leta 1653. mestna gostilna, ki pa so jo zaradi hrupa diskalceati leta 1690. kupili ter jo podrli.

Trg pred diskalceatskim samostanom se je že v XVII. stoletju nazival „Ajdovščina“, kar zasledimo v šentpeterski krstni knjigi,¹⁹⁴ kjer je označen z imenom „In Aidouschina“.

¹⁹¹ bosonogi avguštinci

¹⁹² imenovana „Kreuzgasse“ zaradi križa, ki je stal na križišču Bleiweisove (Dunajske) in Gosposvetske ceste

¹⁹³ Gruden, Zgod. sl. nar., 6. zv., str. 9.8

¹⁹⁴ 18. maja 1699.; krstna knjiga v župnem arhivu sv. Petra v Ljubljani.

(Se bo nadaljevalo.)

Diskalceatski samostan s cerkvijo sv. Jožefa

Zadružni vestnik

Iz uprave

Železničarji!

S pozivom v zadnji štev. našega lista za pristop v zadrugo smo imeli lep uspeh: nad 100 novih članov se je prijavilo v naše vrste. Danes vnovič apeliramo na vse železničarje, ki še stojе ob strani, da sledijo svojim tovarišem. Iskreno želimo, da bi se vsi zavedali pomena, ki ga ima naša gospodarska ustanova za ves železničarski stan.

Naša zadruga je v času svojega obstanka pokazala, da je vršila zlasti v gospodarskem pogledu odlično nalogo v dobrobit svojih članov in to tudi s polnim uspehom; da jo še vrši in jo bo mogla in morala vršiti tudi v bodoče, pa naj nastopijo kakršne že koli prilike. Njeno delo pa bo tem uspešnejše, čim močnejše in strnejše bodo vrste njenih članov.

Železničarski stan je pokazal, kaj zmore iz lastnih moči na vseh področjih gospodarskega in kulturnega udejstvovanja. Njegovo razumevanje za napredek in skupno dobrobit je znano in tudi priznано. Toda še je možno, da svoje napore in uspehe v tem pravcu povečamo. To pa bomo dosegli, če bo danes in jutri veljalo za vsakogar izmed nas geslo:

Vsak železničar bodi član svoje nabavljalne zadruge!

Nakupovalni termini za mesec oktober

Dne	Ljubljanski člani po abecedi	Za člane s proge ne glede na abecedo	Dne	Ljubljanski člani po abecedi	Za člane s proge ne glede na abecedo
1. X.	A, B	Škofljica — Grosuplje vklj.	9. X.	M, N,	—
2. X.	C, Č, D, E	Višnja g. — Mirna Peč Trebnje — Št. Janž	10. X.	P	—
3. X.	F, G	Novo mesto loco Novo m. — Straža T.	12. X.	R, Ž	Verd — Rakek
5. X.	H, I, J	Čušperk — Kočevje	13. X.	S	D. M. v Polju Zalag
6. X.	K	—	14. X.	S, T	
7. X.	K, O	Kandija — Metlika	15. X.	U, V, W	
8. X.	L, Z	Brezovica — Borovnica Vrhniška proga	16. X.	—	Ježica
			*		

Sprememba v upravnem odboru

Obveščamo, da je upravni odbor na mesto upravnega odbornika g. Sovreta Franceta pozval v upravni odbor prvega izvoljenega namestnika g. Uršiča Petra.

Upravni odbor je izvolil g. Uršiča v blagovni odsek in mu poveril nadzortvo nad poslovalnico zadruga v Šiški.

Železničarska gospodinjska šola

prične nove gospodinjske, kakor tudi šivalne tečaje s prvim oktobrom.

Vse potrebne informacije se dobe v pisarni Železničarske menze (bivši „Ljubljanski dvor“), Pražakova 19.

Iz naših prodajalen

DRVA ZA ZIMO. — Prejeli smo in imamo na zalogi ca 120 vagonov drv. Po izdani naredbi so se drva dosedaj izdajala samo po manjših količinah, določenih na osebo. Da bi pa člani prejeli hkratu večjo količino in si prihranili stroške za odvoz, smo intervenirali pri Gozdni milici, ki je obljubila, da se bo zadeva v mesecu oktobru v tem smislu uredila. Člani naj se takoj prve dni v oktobru zglašijo v prodajalni Šiška in naročijo drva. Pri večjih naročilih bo zadruga vršila tudi razvoz na dom, na kar opozarjamo zlasti ljubljanske člane. Žagana drva stanejo 37 centesimov kg.

TESTENINE in RIŽ. — Za mesec oktober bodo člani na normalne živilske nakaznice prejeli 150 kg testenin in samo 050 kg riža.

MOKA. — Kakšno bo razmerje pri izdaji enotne in koruzne moke, nam še ni znano. Po dosedanjem obvestilu se bo za mesec oktober izdajala samo enotna moka.

KROMPIR. — Za mesec oktober bodo vsi člani, ki niso bili pridelovalci krompirja, prejeli posebne nakaznice za krompir, ki naj jih skrbno hranijo.

Nakaznice so razdeljene na osem mesečnih odrezkov, t. j. od meseca septembra t. l. do aprila 1945. Koliko se bo mesečno na posamezne odrezke izdajalo krompirja, nam še ni znano, ker je to odvisno od dodeljene odnosno uvožene količine krompirja v Ljubljano. Če bo pa krompirja več, se bo izdajal tudi za več mesecev v naprej.

Obveščamo pa naše člane ponovno, da svoječasne prijave za krompir, ki so jih oddali v naši zadrugi, niso bile obvezne ter so nam služile samo, da smo pri merodajni oblasti dokazali potrebo krompirja za naše člane, ki naj bi prejeli krompir v naši zadrugi.

Višina količine krompirja, ki se bo izdajala na posamezne odrezke, bo vedno pravočasno objavljena v dnevnem časopisju. Na merodajnem mestu smo pa prosili za čim večjo in čim hitrejšo dobavo krompirja še pred nastopom zime.

JABOLKA. — Prejeli smo pošiljko lepih, zdravih namiznih jabolk; prodajamo jih trenutno še v neomejeni količini po nizki ceni Lir 380 za kg. Ker je nabava blaga jako otežkočena, ni izgleda, da bi prejeli v kratkem nove pošiljke, zato priporočamo članom, da jabolka nabavijo čimpreje.

SIR. — Zagotovljena nam je od Prevoda partija sira, ki ga bomo izdajali za mesec oktober po 0'20 kg na osebo.

MARMELADA. — Tudi dobava marmelade nam je obljubljena v taki količini, da jo bomo lahko oddajali v mesecu oktobru po 0'50 kg na osebo.

SARDELE v SOLI in OLJU. — Koristile Vam bodo kot najizdatnejša maščobna hrana in kot nadomestek drugega mesa. Sardele v soli lahko prirejate kot sveže ribe, če jih preje namočite vsaj 2 uri v sveži vodi.

OLJE OLIVNO — NADOMESTEK. — Izdelano je iz zmletih oliv, vinskega kisa in drož; ima slično barvo kot bučno olje ter je dobro nadomestilo pravega olja. Nadomestek olja ni racioniran; prodajamo ga v originalnih steklenicah po pol in en liter.

CIKORIJA. — Na zalogi imamo še nekaj prave Franckove cikoriije. Prodajamo jo prosto po ceni Lir 15'10 za škatlo à ½ kg. Poslužite se cikoriije zlasti člani z dežele, ki imate še možnost nakupa pravega mleka.

ČAJ. — Prejeli smo pravkar nadomestilo pravega čaja pod imenom „Gorski čaj“. Ta čajna mešanica je sestavljena iz raznih zdravih zelišč; nadomeščala Vam bo zlasti v jesenskem in zimskem času kavo ter mleko. Cena gorskemu čaju je res nizka, mali zavitek prodajamo po Lir 2'20, veliki zavitek pa po Lir 3'50.

PRALNI STROJI. — Uspelo nam je nabaviti manjšo količino pralnic iz prave cin-kaste pločevine. Ker se pralnice zaradi pomanjkanja pločevine v zadnjem času prav težko dobe, priporočamo članom čimprejšnji nakup.

MANUFAKTURA. — Opozarjamo članstvo, da imamo še na zalogi dobro blago za moške in ženske obleke, zimske suknje in damske plašče; v galanterijskem oddelku pa damsko perilo, nogavice, rokavice, damske in moške šale, naramnice, podveze, potovalne kovčke itd.

POTREBŠČINE ZA ŠOLO. — V manufakturnem oddelku prodajalne Ljubljana gl. k. in v specerijskem v šiški dobite vse vrste šolskih zvezkov, svinčnike, radirke, risalni papir, ravnila, trikote in šestila.

Čas za odpiranje in zapiranje trgovin.

Visoki komisar za Ljubljansko pokrajino je z naredbo št. 174 (Službeni list št. 74 z dne 16. septembra 1942) odredil, da smejo biti odprte

a) trgovine oblačilne stroke od 8.30 do 12.30 in od 15.30 do 18.30 ure,

b) trgovine z živili v zimskih mesecih od 8.—12. in od 15.30 do 18.30 ure.

Vabimo nujno vse člane, da ne prihajajo v trgovine zadnje minute, temveč čimpreje, da bodo ob času postreženi, kajti naredba tudi odreja, da se morajo ob času, predpisanem za zapiranje obratovalnic, zapreti vsi dohodi v prostore, ki so določeni za promet s strankami. Strankam, ki so ob času zapiranja v prodajalnih prostorih, se mora postreči, kar pa redoma ne sme trajati dalj ko četrt ure po času, določenem za zapiranje obratovalnic. (Čl. 10.)

„Zadrugar“ izhaja mesečno 20tega in stane celoletno 15.— L., posamezna številka 1'50 L. Naroča in reklamira se pri upravnem odboru N. Z. U. D. Ž., Ljubljana, Cesta Soške divizije, kamor se pošiljajo tudi dopisi. — Odgovorni urednik: Dr. Benko Leopold, Bleiweisova cesta št. 89. — Tiskali J. Blasnik nasled.,

Univerzitetna tiskarna in litografija, d. d. v Ljubljani. — Odgovoren Fr. Kralj.